
DOPAD ROZVODU NA PŘÍJMY V DŮCHODU

18. 9. 2013

JIŘÍ ŠATAVA¹

1. Shrnutí

Rozvod má nezanedbatelný dopad na výši příjmů rozvedených mužů a žen v důchodu. Naše analýza ukazuje, že ženy v případě potenciálního rozvodu přijdou v průměru o měsíční příjem ve starobním důchodu odpovídající 7.1 % jejich měsíčního starobního důchodu, jelikož rozvedení manželé nebudou sdílet své starobní důchody. Muži ze stejného důvodu naopak v průměru získají měsíční příjem v důchodu ve výši 2.9 % jejich měsíčního starobního důchodu.

Tento rozdíl ve vlivu rozvodu na muže a ženy je dán rozdílnou výší jejich starobních důchodů, která odráží různou pracovní specializaci manželů v rodinách. Muži častěji pracují na trhu práce (zaměstnání či samostatná výdělečná činnost). Ženy naopak častěji vykonávají netržní formy práce jako je péče o děti a domácnost, starší rodiče a příbuzné.

Rozvedení manželé navíc ztrácí nárok na potenciální vdovský, respektive vdovecký důchod. Ztráta tohoto nároku dopadá relativně více na ženy, což je dáno jejich vyšší očekávanou délkou života a rozdílnou výší vdovských, respektive vdoveckých důchodů mužů a žen.

I přes značnou změnu ve výši příjmů v důchodu v důsledku rozvodu, podle současné legislativy nedochází k jejich vyrovnání. Při rozvodu naopak dochází k majetkovému vyrovnání a dělbě některých budoucích nákladů, na příklad stanovením výživného. Nárok na vyrovnání starobních důchodů však lze odůvodnit následující argumentací: Manžel specializující se na netržní formy práce vytváří podmínky druhému manželovi pro jeho práci na trhu práce. První z manželů by tedy měl mít zajištěn podíl na veškerých odměnách za tuto práci, tedy nejen na okamžité odměně ve formě mzdy, ale i na odložených odměnách ve formě starobního důchodu.

Zavedením manželského sdílení povinného důchodového pojištění by si oba manželé odnášeli z manželství stejný vklad do důchodového pojištění, čímž by byl splněn požadavek na sdílení všech odměn za práci vykonávanou během manželství. Naše simulace pro případ potenciálních rozvodů ve 40 letech věku manželky ukazuje, že starobní důchod ženy by sdílením vzrostl v průměru o 6.0 % a starobní důchod muže klesl o 2.6 %.

¹ CERGE-EI, společné pracoviště Národohospodářského ústavu AVČR, v.v.i, a CERGE Univerzity Karlovy. Názory zde prezentované jsou pouze názory autorů a nikoli oficiální stanoviska Národohospodářského ústavu AVČR, v.v.i., Centra pro ekonomický výzkum a doktorské studium UK v Praze (CERGE). Studie byla spolufinancována Gender Studies o.p.s., podpořeno Nadací Open Society Fund Praha v rámci programu Rovné příležitosti žen a mužů.

2. Role mužů a žen v manželství a vypořádání práv a povinností při rozvodu

Pracovní role mužů a žen v rodině jsou nejrůznějších povah. V drtivé většině případů není pracovní role muže a ženy v rámci rodiny stejná a dochází k větší nebo menší míře pracovní specializace. Ženy často ve větší míře pracují v domácnosti, pečují o děti a starší příbuzné. Dle výběrového šetření Survey on Income and Living Conditions² (SILC) Českého statistického úřadu z roku 2011 6.93 % žen pracovalo v domácnosti, pečovalo o dítě nebo o osobu blízkou. To kontrastuje s 0.13 % mužů, kteří vykonávali stejné činnosti. Naopak muži jsou velmi často více odpovědní za příjmy domácností. Více jak 82 % mužů ve věku 20 až 60 let bylo podle stejného výběrového šetření zaměstnaných nebo samostatně výdělečně činných. U žen to bylo pouze necelých 64 % z nich. Tato rodinná dělba pracovních činností je do jisté míry daná historicky i kulturně. Z této dělby mohou profitovat jak muži, tak i ženy.

V okamžiku, kdy dochází k rozvodu, je však nutné vypořádat všechny vklady muže a ženy do společného manželství. Dochází k vypořádání nejrůznějších práv a povinností manželů. Je rozdělen majetek, který manželé nabyli během manželství, jako jsou například movité a nemovité věci, úspory. V omezené míře dochází k rozdělení budoucích nákladů, jehož příkladem je určení výživného.

V rámci rozvodu ale nedochází k vypořádání nároků manželů na budoucí příjmy od státu, i když tyto nároky plně nebo částečně vyplývají z pracovních činností vykonávaných během manželství. Jde například o nárok nabudoucí starobní důchod, nárok na budoucí potenciální podporu v nezaměstnanosti a jiné. Samotné nároky a velikost budoucích příjmů z těchto nároků jsou v těchto případech dány pracovní historií jednotlivce. V rámci rodiny však dochází ke specializaci. Manžel, který se během manželství specializoval na netržní formy práce (péče o děti, osoby blízké, nebo domácnost), nárok na tyto příjmy nemá nebo jsou příjmy z těchto nároků relativně nízké. On však může argumentovat, že svou prací umožňoval tomu druhému se plně soustředit na tržní formy práce (zaměstnání a samostatná výdělečná činnost)³. Tím tedy vytvářel podmínky druhému manželovi, aby mohl vykonávat svou práci a dostával za ni odměnu nejen ve formě okamžité mzdy, ale i ve formě různých nároků na budoucí příjmy, jako například nárok na starobní důchod, nejrůznější formy podpory a další. Zatímco okamžitá odměna při rozvodu je vypořádána buď skrze vypořádání majetku, nebo úspor, nároky na budoucí příjmy vypořádány nejsou. Z tohoto pohledu by tedy při rozvodu mělo docházet k jisté kompenzaci nároků na budoucí příjmy od státu mezi manžely⁴⁵.

Fakt, že ke kompenzaci těchto nároků při rozvodu nedochází, v drtivé většině případů zvýhodňuje muže. Muži, jak ukazují výše citované údaje z databáze SILC, zajišťují spíše tržní formy práce (zaměstnání nebo samostatná výdělečná činnost), což se promítá v jejich nároku na budoucí příjmy od státu a velikost těchto budoucích příjmů. Ženy se naopak častěji specializují na netržní formy práce (péče o děti, domácnost, starší příbuzné) a tím i umožňují mužům vydělávat. Tyto netržní formy

²Výběrové šetření SILC je každoročně organizováno Českým statistickým úřadem. Výběrové šetření obsahuje záznamy o rodinné a pracovní situaci přibližně 20 000 jednotlivců.

³Manžel, který se specializoval na tržní formy práce, naopak může argumentovat, že svými příjmy umožňoval tomu druhému se soustředit na neformální formy práce. Nicméně je patrné, že specializace v manželství se sebou přináší nutnost vypořádání těchto nároků při rozvodu.

⁴Tento pohled na manželství je zcela ekonomický, nikoli právní.

⁵V případě důchodového systému založeného výlučně na principu spoření v soukromých fondech by k vypořádání nároku na budoucí starobní důchod při rozvodu docházelo při vypořádání úspor. U státem zajišťovaného důchodového pojištění však k vypořádání v rámci vypořádání úspor nedochází.

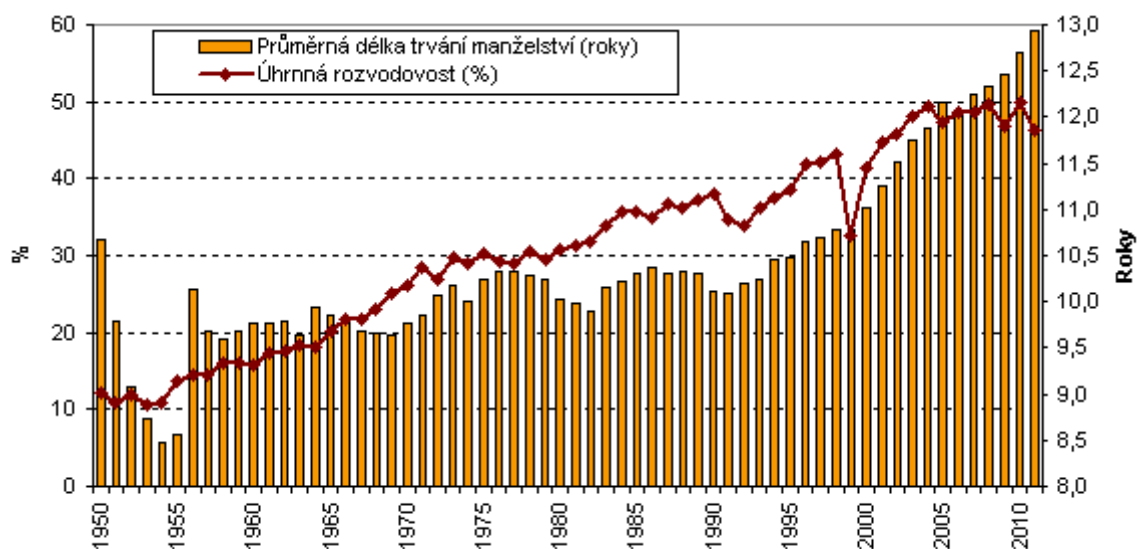
práce ale nejsou zohledněny při posuzování nároku na budoucí příjmy od státu a při stanovování jejich velikosti.

Rozvodem, i když dojde ke z právního pohledu řádnému vypořádání v manželství nabytého majetku a nákladů na budoucí péči o děti, tedy nedojde k plnému ekonomickému vypořádání mezi manžely. Pracovní specializace manželů totiž má své efekty i po rozvodu, a to přinejmenším ve dvou formách: (1) pracovní specializace během manželství určuje nebo alespoň spoluurčuje nároky na budoucí příjmy od státu, (2) pracovní specializace během manželství určuje pracovní zkušenost, kvalifikaci a další, což ovlivňuje zaměstnatelnost a výši mezd po rozvodu. Ve studii se plně zaměřujeme na první efekt, konkrétně na vliv rozvodu na budoucí starobní důchod manželů. Druhý efekt je sice také zajímavý, nicméně přinejmenším problematicky kvantifikovatelný.

3. Počet rozvodů a velikost poklesu příjmu ženy v důsledku rozvodu

Počet rozvodů od poloviny osmdesátých let dvacátého století kolísá okolo 30 tisíc rozvodů ročně. Dlouhodobě se zvyšuje úhrnná rozvodovost⁶ i průměrná délka manželství při rozvodu, jak ukazuje graf 3.1. Úhrnná rozvodovost se od roku 2004 pohybuje těsně pod 50 %. Průměrná délka manželství při rozvodu byla v roce 2011 téměř 13 let. Vysoká úhrnná rozvodovost a průměrná délka manželství při rozvodu ukazují důležitost systémového vyrovnání starobních důchodů při rozvodu, jelikož (1) pravděpodobnost rozvodu není nízká a (2) velikost dopadů pracovní specializace manželů na jejich očekávané starobní důchody je v důsledku vysoké průměrné délky trvání manželství při rozvodu těž vysoká.

Graf 3.1: Úhrnná rozvodovost a průměrná délka trvání manželství při rozvodu

zdroj: Český statistický úřad

⁶Současný nárůst úhrnné rozvodovosti a stagnace počtu rozvodů za rok je dán změnou věku manželů při rozvodu. Pojem úhrnná rozvodovost vysvětluje například <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>. Na stejném místě je i detailní statistická analýza rozvodů.

Životní úroveň muže i ženy se rozvodem často velmi výrazně změní. Rozvod ovlivní současné majetkové poměry, budoucí životní náklady i příjmy u obou jednotlivců. Majetkové poměry jsou při rozvodu změněny majetkovým vyrovnáním. Oba manželé po rozvodu musí samostatně platit za služby, které dříve požívali dohromady (například náklady bydlení a další), což zvyšuje jejich budoucí životní náklady. Po rozvodu též může dojít ke změně zaměstnatelnosti (zejména u matek s nezletilými dětmi), menší míře pracovní specializace, oddělenému hospodaření s příjmy mezi bývalými manželi. Všechny tyto faktory ovlivňují budoucí příjmy manželů po rozvodu.

Ve studii se zaměřujeme výlučně na změnu jedné formy budoucích příjmů v důsledku rozvodu, a to na změnu výše příjmu v důchodu. Předpokládáme, že v případě setrvání v manželství je příjem každého z manželů v důchodu polovina ze součtu jejich starobních důchodů. V případě rozvodu je příjem každého z manželů v důchodu jeho starobní důchod.

4. Měření velikosti dopadu rozvodu na příjmy manželů v důchodu

Ve studii kvantifikujeme vliv potenciálních rozvodů na příjmy manželů. Ve výběrovém šetření SILC Českého statistického úřadu z roku 2011 identifikujeme manželské páry, ve kterých oba manželé v roce 2010 (1) byli ve věku 20 až 60 let, (2) oba pracovali a (3) jejich hrubé měsíční mzdy byly vyšší než tehdejší minimální mzda 8 000 korun. Pro tyto manžele z informací výběrového šetření co nejdříve rekonstruujeme jejich pracovní i rodinou minulost (zejména pracovní statut a výši mzdy v jednotlivých letech) a pomocí ekonomických a demografických prognóz Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) simulujeme jejich budoucí pracovní vývoj. Z takto získané pracovní kariéry obou manželů následně vypočteme jejich starobní důchody.

Velikost dopadu rozvodu na příjmy manželů v důchodu měříme pomocí velikosti dopadu potenciálního rozvodu na příjmy každého z manželů v důchodu u výše definovaných manželů. Pro každého vypočteme příjem v důchodu za dvou možných situací:

- Příjem v důchodu, pokud nedojde k rozvodu. Předpokládáme, že příjem v důchodu každého z manželů je polovina starobních důchodů celé rodiny.
- Příjem v důchodu, pokud dojde k rozvodu. V tomto případě je příjem v důchodu každého z rozvedených jeho starobní důchod.

Dopad potenciálního rozvodu na příjmy jednotlivce se rovná rozdílu mezi jeho příjmy v důchodu za dvou výše definovaných situací. Tento rozdíl měříme pomocí dvou základních veličin. První z nich je rozdíl ve výši měsíčního příjmu v důchodu⁷. Druhou je pak rozdíl v čisté současné hodnotě příjmů v důchodu⁸. Rozdíl měsíčních příjmů v důchodu postihuje rozdíl v příjmech pouze za jeden měsíc, rozdíl čistých současných hodnot pak popisuje celkový rozdíl ve všech důchodech za celé období důchodu.

Rozdíl v měsíčním důchodu i rozdíl současných hodnot důchodů definovaný výše však v drtivé většině případů nadhodnocuje velikosti kompenzace, ke které by mezi manželi při rozvodu v důsledku argumentace zmíněné výše mělo dojít. Je tomu tak ze dvou důvodů: (1) manželé by se měli při

⁷Velikost měsíčního příjmu v důchodu v jednotlivých kalendářních letech se mění v důsledku každoroční valorizace starobních důchodů. Pro výpočet rozdílu měsíčních příjmů v důchodu v důsledku rozvodu používáme starobní důchody z prvního roku, kdy budou oba manželé v důchodu. Díky tomuto postupu do výpočtu vstupují časově srovnatelné starobní důchody.

⁸Čistou současnou hodnotu počítáme zvlášť pro starobní a vdovské důchody.

výpočtu starobního důchodu dělit o příjmy a doby pojištění pouze z období manželství, (2) systém důchodového pojištění, ze kterého se platí starobní důchody, je solidární⁹. V části 6 ukazujeme způsob, jak zohlednit dělbu práce mezi manželi při stanovení jejich individuálních starobních důchodů. Dále v této části prezentujeme změny ve velikosti starobních důchodů mužů a žen v případě, kdy by byl aplikován námi prezentovaný způsob.

Velikost dopadu rozvodu na příjem v důchodu kvantifikujeme pouze v rodinách, kde byli oba manželé v roce 2010 zaměstnáni, případně samostatně výdělečně činní. Nejvyšší dopad by potenciální rozvody měly v rodinách, kde je jeden z manželů dlouhodobě v domácnosti a vykonává výlučně netržní formy práce. Oba manželé z takových rodin nejsou v naší studii zahrnuti, jelikož u nepracujícího jednotlivce nejsou dostupné žádné informace umožňující odhadnout jeho minulou ani budoucí mzdu a tím i očekávaný starobní důchod. Pokud by bylo možné zahrnout i tyto manžele, identifikované průměrné poklesy příjmů žen v důchodu, respektive nárůsty příjmů mužů v důchodu, by se ještě zvětšily.

5. Velikost dopadu rozvodu na příjmy manželů v důchodu

Změna měsíčního příjmu v důchodu v důsledku rozvodu¹⁰

Měsíční příjem v důchodu by v důsledku potenciálního rozvodu vzrostl u většiny mužů a klesl u většiny žen. Průměrný nárůst měsíčního příjmu v důchodu činí u mužů 2.9 % jejich měsíčního starobního důchodu¹¹. U více jak čtvrtiny mužů by v důsledku potenciálního rozvodu došlo k poklesu měsíčního příjmu v důchodu, naopak, u čtvrtiny mužů by měsíční příjem v důchodu vzrostl o více jak 11.1 % jejich měsíčního starobního důchodu.

U žen by v průměru došlo k poklesu měsíčního příjmu v důchodu o 7.1 % jejich měsíčního starobního důchodu. U více jak čtvrtiny žen by došlo k nárůstu měsíčních příjmů v důchodu a u čtvrtiny žen by došlo k poklesu minimálně o 14.3 % jejich měsíčního starobního důchodu. Procentní změny měsíčních příjmů v důchodu v důsledku rozvodů ukazuje tabulka 5.1 a graf 5.1 níže. Relativní pokles měsíčních příjmů v důchodu u žen v důsledku potenciálního rozvodu tedy není zanedbatelný.

Tabulka 5.1: Procentní změna měsíčních příjmů vestarobním důchodu v důsledku rozvodu (v procentech měsíčního starobního důchodu jednotlivce)

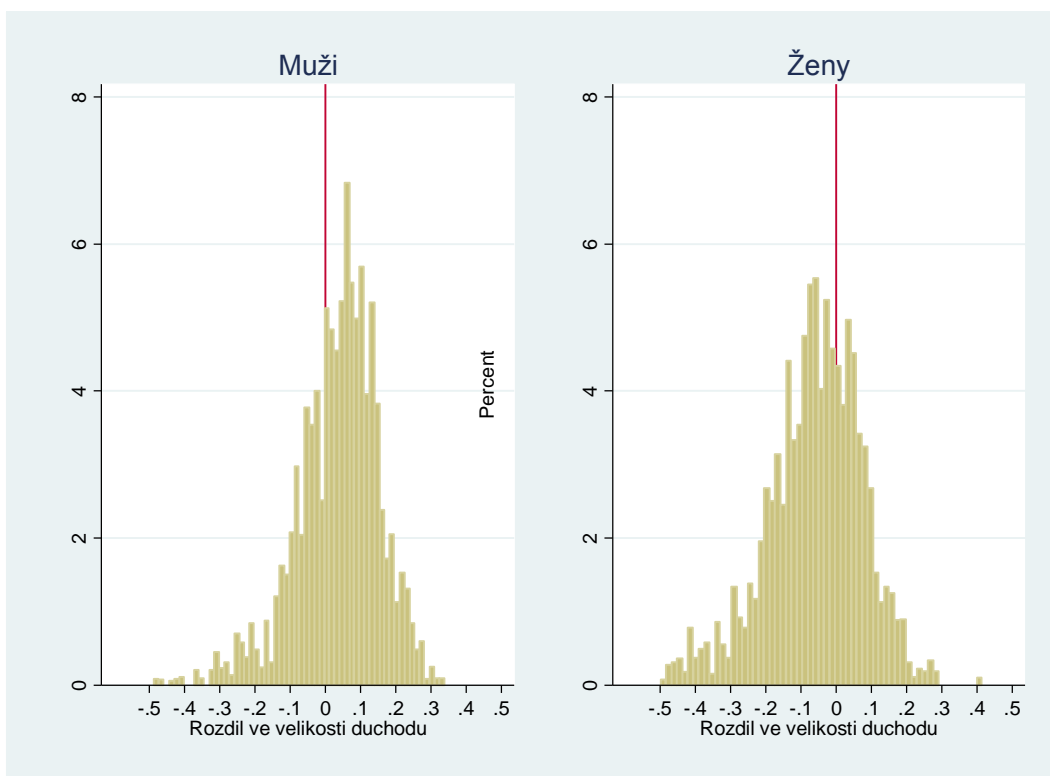
	průměr	1. kvartil	medián	3. kvartil
Muži	2.9%	-3.4%	5.0%	11.1%
Ženy	-7.1%	-14.3%	-5.5%	3.2%

⁹Zde máme na mysli solidaritu mezi bohatšími a chudšími.

¹⁰ Do poklesu měsíčního příjmu zahrnujeme výlučně změnu příjmu v důsledku absence přerozdělování starobních důchodů po rozvodu. Změna měsíčního příjmu v důchodu neodráží fakt, že rozvodem zanikne nárok na vdovský důchod.

¹¹ Výše měsíčního starobního důchodu se po odchodu do důchodu mění v důsledku valorizace. Při odkazování na výši měsíčního starobního důchodu jednotlivce vždy odkazujeme na měsíční starobní důchod jednotlivce v kalendářním roce, kdy by oba manželé byli první rok ve starobním důchodu.

Graf 5.1: Rozdělení změn měsíčních příjmů v důchodu v důsledku rozvodu u mužů a žen (normováno měsíčním starobním důchodem jednotlivce)

Pokles měsíčních příjmů v důchodu v důsledku rozvodu u většiny žen a nárůst u většiny mužů je způsoben jejich rozdílnou výší starobních důchodů. Ten je dán zejména rozdílnou (1) výší příjmů a (2) dobou pojištění. Doba pojištění u starších žen je nižší než u stejně narozených mužů, jelikož důchodový věk u těchto žen je nižší. U mladších mužů a žen je důchodový věk stejný a rozdíl v době pojištění mezi porovnatelnými muži a ženami je tak relativně menší. Zdrojem těchto menších rozdílů v dobách pojištění jsou zejména vyšší pravděpodobnosti nezaměstnanosti u žen než u srovnatelných mužů. Průměrný dopad rozvodu na měsíční příjmy mužů a žen v důchodu členěný dle velikosti rozdílu v době pojištění shrnuje tabulka 5.1a níže.

Tabulka 5.1a: Procentní změna měsíčních příjmů v důchodu v důsledku rozvodu podle poměru doby pojištění manželů (v procentech měsíčního starobního důchodu jednotlivce)

	velmi negativní	negativní	pozitivní	velmi pozitivní
Muži	-3.4%	0.4%	6.1%	9.2%
Ženy	-14.8%	-9.5%	-2.9%	0.0%

Poznámka: Muži, respektive ženy jsou rozděleni do 4 stejně početných skupin podle velikosti rozdílu v době pojištění mezi manžely. Pro každou skupinu je spočtena průměrná velikost dopadu rozvodu. Do skupiny „velmi negativní“ jsou zařazeni muži a ženy, u nichž poměr doby pojištění a doby pojištění manžela patří mezi 25 % nejnižších. Do skupiny „velmi pozitivní“ jsou zařazeni muži a ženy, u kterých zmíněný poměr patří mezi 25 % nejvyšších. U skupin „negativní“ a „pozitivní“ je použita stejná logika.

Rozvod má tím vyšší negativní dopad na měsíční příjmy jednotlivce v důchodu, čím je jeho doba pojištění v porovnání s dobou pojištění manžela nižší. U žen, jejichž doba pojištění v porovnání s dobou pojištění manželů patří mezi 25 % nejnižších, měsíční příjmy v důchodu v důsledku rozvodu klesnou v průměru o 14.8 % jejich měsíčního starobního důchodu. U stejných mužů klesnou měsíční příjmy v důchodu kvůli rozvodu o více jak 3 % jejich starobního důchodu. Tento rozdílný dopad na muže a ženy ve stejné skupině je dán tím, že rozdíl dob pojištění manželů v absolutních hodnotách je u mužů a žen ve stejné skupině odlišný.

Rozdíl v dobách pojištění mužů a žen a tím i rozdíl v dopadech rozvodu na měsíční příjmy v důchodu by byl mnohem výraznější, pokud by rodičovská dovolená na rozdíl od současnosti nebyla započítávána do doby pojištění.

Rozdílná výše průměrných příjmů mužů a žen má více příčin. Průměrné dopady rozvodu na měsíční příjmy mužů a žen v důchodu rozdělených dle jejich průměrného příjmu po roce 1985¹² shrnujeme v tabulce 5.1b.

Tabulka 5.1b: Procentní změna příjmů v důchodu v důsledku rozvodu podle poměru průměrného příjmu manželů (v procentech starobního důchodu jednotlivce)

	velmi negativní	negativní	pozitivní	velmi pozitivní
Muži	-10.0%	1.3%	11.3%	-0.4%
Ženy	-24.2%	-9.6%	2.4%	-12.1%

Čím je průměrný příjem v porovnání s průměrným příjmem manžela nižší, tím je dopad rozvodu na jeho měsíční příjmy v důchodu vyšší. U čtvrtiny žen, u kterých je zmíněný poměr nejnižší, měsíční příjmy v důchodu klesnou o více jak 24 % jejich měsíčního starobního důchodu. U stejné skupiny mužů pak o 10 % jejich starobního důchodu. Důvodem rozdílného poklesu u mužů a žen ve stejné skupině je fakt, že rozdíl průměrných příjmů manželů v absolutních hodnotách je u mužů a žen ve stejné skupině odlišný.

¹² Takto časově vymezené příjmy se používají pro výpočet průměrného příjmu při výpočtu starobního důchodu. Při výpočtu je brán v potaz též růst nominálních mezd.

Změna současné hodnoty příjmů v důchodu v důsledku rozvodu

Rozvod ovlivňuje současnou hodnotu příjmů jednotlivce v důchodu skrze absenci sdílení starobních důchodů mezi bývalými manželi a skrze zánik nároku na vdovský důchod. Tabulka a graf 5.2 ukazují dopady rozvodu na současnou hodnotu příjmů v důchodu způsobené absencí sdílení starobních důchodů. Tabulky a graf 5.3 shrnují dopady rozvodu na čistou současnou hodnotu příjmů v důchodu dané zánikem nároku na vdovský důchod.

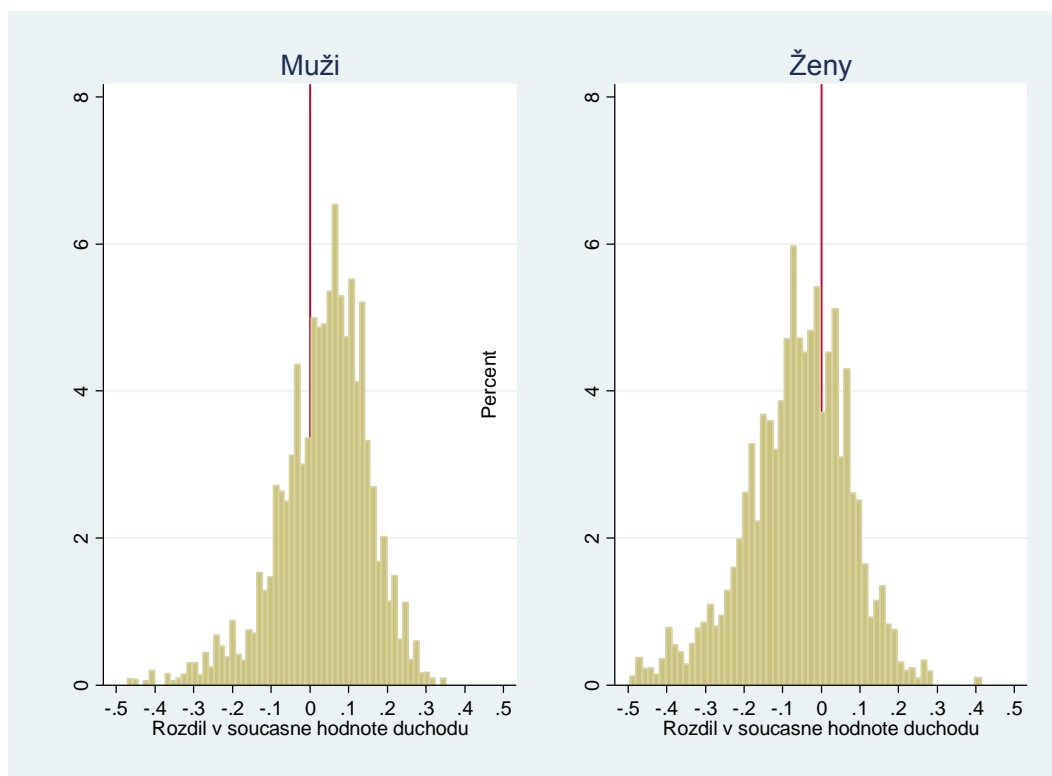
U průměrné ženy by současná hodnota příjmů v důchodu klesla v důsledku absence sdílení starobních důchodů po rozvodu o 7.3 % současné hodnoty jejich starobních důchodů¹³. U mužů by naopak vzrostla o 3.1 % současné hodnoty jejich starobních důchodů. Přibližně u čtvrtiny mužů by současná hodnota příjmů klesla, u čtvrtiny žen by naopak vzrostla. Současná hodnota příjmů by kvůli absenci sdílení starobních důchodů klesla o více jak 14 % současné hodnoty jejich starobních důchodů u čtvrtiny žen a vzrostla o více jak 11 % jejich současné hodnoty starobních důchodů u čtvrtiny mužů.

Tabulka 5.2: Procentní změna čisté současné hodnoty příjmů v důchodu v důsledku absence sdílení starobních důchodů po rozvodu u mužů a žen (v procentech současné hodnoty starobních důchodů)

	průměr	1. kvartil	Medián	3. kvartil
Muži	3.1%	-3.1%	5.1%	11.5%
Ženy	-7.3%	-14.9%	-5.7%	2.9%

¹³Současnou hodnotu starobních důchodů kvantifikujeme za období, kdy by oba manželé pobírali starobní důchod.

Graf 5.2: Rozdělení změn čisté současné hodnoty příjmů v důchodu v důsledku absence sdílení starobních důchodů po rozvodu (normováno měsíčním starobním důchodem jednotlivce)

Z grafu 5.2 je patrné, že většina mužů na rozvodu z pohledu sdílení starobních důchodů vydělá, většina žen naopak relativně prodělá. Relativní zisk, respektive ztráta se nejčastěji pohybují do 20 % současné hodnoty starobních důchodů jednotlivce.

Současná hodnota příjmů v důchodu by u mužů i žen po rozvodu klesla nejen v důsledku absence sdílení starobních důchodů, ale i kvůli zániku nároku na vdovský důchod. Pokles v důsledku zániku nároku na vdovský důchod by byl v průměru vyšší u žen než u mužů. To je způsobeno vyšším očekávaným věkem dožití žen a vyšším starobním důchodem mužů, ze kterého se případné vdovské důchody žen počítají. Tabulka 5.3a ukazuje pokles současné hodnoty příjmů v důchodu v důsledku zániku nároku na vdovský důchod u všech mužů a žen. Nuly v tabulce odrážejí skutečnost, že významná část mužů a žen nárok na vdovský důchod nikdy nezíská.

Tabulka 5.3a: Velikost poklesu příjmů v důchodu v důsledku ztráty nároku na vdovský důchod

	průměr	1. kvartil	medián	3. kvartil
Muži	1.8%	0.0%	0.0%	2.2%
Ženy	5.5%	0.0%	3.4%	9.3%

Pozn: Vyjádřeno pomocí podílu čisté současné hodnoty vdovských důchodů a čisté současné hodnoty starobních důchodů v procentech

Tabulka 5.3b ukazuje podíl současné hodnoty vdovských a starobních důchodů pouze u mužů a žen, u kterých na vdovský, respektive vdovecký důchod nárok vznikne.

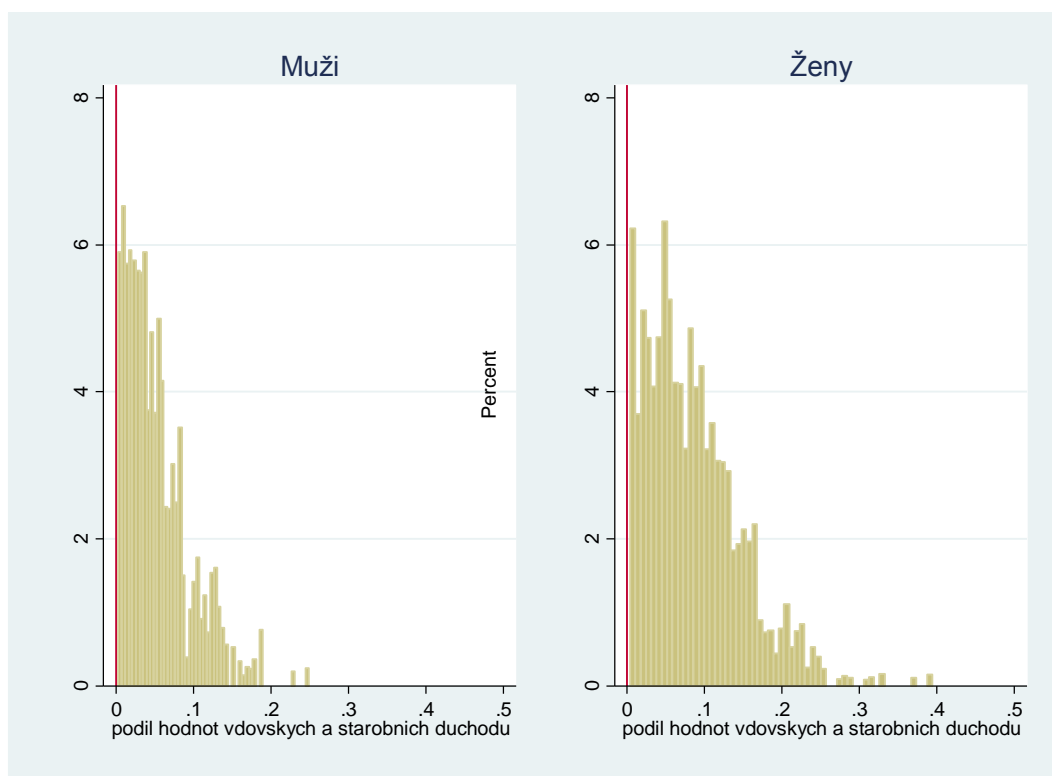
Tabulka 5.3b: Velikost poklesu příjmů v důchodu v důsledku ztráty nároku na vdovský důchod

	průměr	1. kvartil	medián	3. kvartil
Muži	5.3%	2.1%	4.2%	7.4%
Ženy	8.6%	4.0%	7.6%	12.1%

Pozn: Vyjádřeno pomocí podílu čisté současné hodnoty vdovských důchodů a čisté současné hodnoty starobních důchodů v procentech u jednotlivců, u kterých, pokud by nedošlo k rozvodu, by vznikl vdovský důchod

Rozdělení poklesu příjmů v důchodu v důsledku zániku nároku na vdovský důchod ukazuje graf 5.3. Graf ukazuje pokles pro muže a ženy, u kterých, pokud by nedošlo k rozvodu, by vznikl nárok na vdovský důchod¹⁴. Velikost poklesu je u těchto u mužů a žen vyjádřena relativně pomocí podílu současných hodnot vdovských a starobních důchodů. Z grafu je zřejmé, že pokles příjmů v důchodu v důsledku zániku nároku na vdovský důchod je relativně vyšší u žen.

Graf 5.3: Rozdělení velikosti poklesu příjmů v důchodu v důsledku ztráty nároku na vdovský důchod

Pozn. : Velikost poklesu je vyjádřena pomocí podílu čisté současné hodnoty vdovských důchodů a čisté současné hodnoty starobních důchodů

¹⁴ Pro všechny muže a ženy je obsažen v apendixu.

6. Nárok manželů na společný důchod a sdílení příjmů a dob pojištění po dobu trvání manželství

Velikost dopadu rozvodu na příjmy každého z manželů v důchodu však není shodná s velikostí kompenzace, k jaké by mělo mezi manželi kvůli rozvodu dojít. Kompenzace z titulu spolupodílení se obou manželů na příjmech každého z nich je opodstatněná u příjmů a dob pojištění, které oba manželé získali během trvání manželství.

Řešením vypořádání starobních důchodů při rozvodu je například tzv. sdílení. Jeho princip je podobný jako u společného zdanění manželů. V každém roce manželství se sečtou doby pojištění, náhradní doby pojištění a příjmy obou manželů. Každému manželovi se do jeho evidence pro starobní důchod pak přičte polovina z „celkových rodinných“ dob pojištění, náhradních dob pojištění a příjmů za daný rok. Tento princip sdílení se na manžele během trvání manželství dívá jako na ucelenou jednotku. Tím se dělba práce mezi manželi stává z pohledu důchodového pojištění irelevantní a oba manželé si za dobu manželství přinášejí stejný vklad do systému důchodového pojištění.

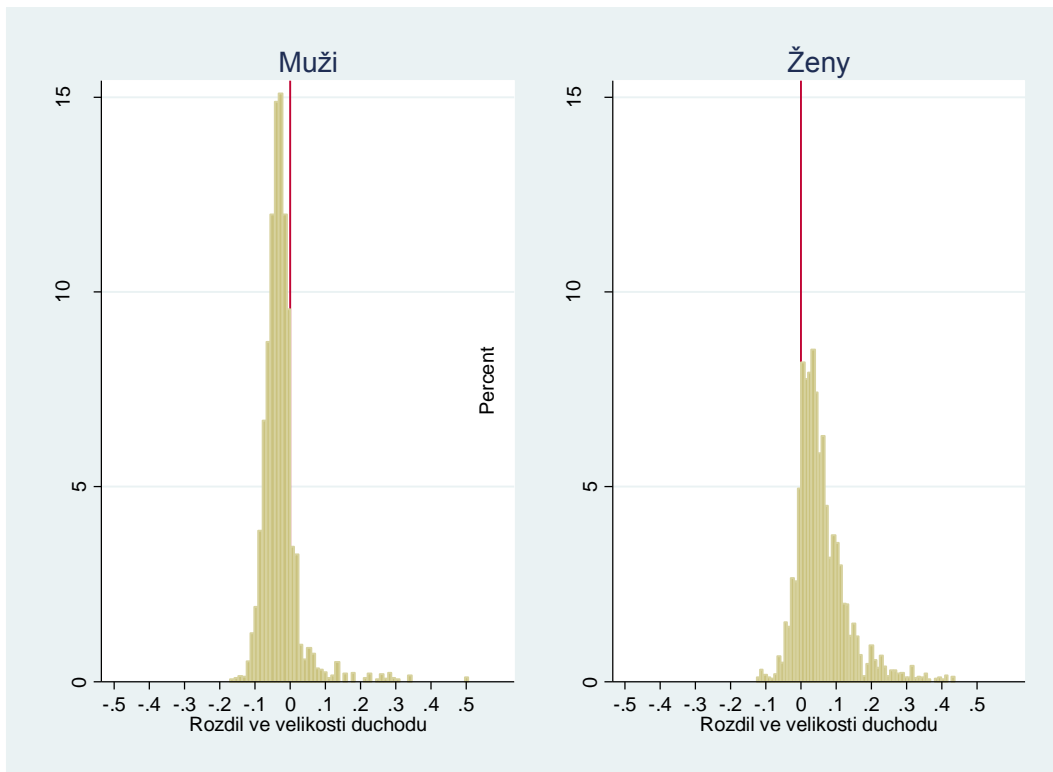
6.1. Velikost dopadů sdílení při rozvodu ve 40 letech věku manželky

Pro ilustraci dopadů sdílení příjmů a dob pojištění uvádíme změnu velikosti starobního důchodu mužů a žen v procentech při potenciálním rozvodu ve 40 letech věku manželky. Sdílení by snížilo průměrný starobní důchod mužů o 2.6 % a naopak zvýšilo průměrný starobní důchod u žen o 6.0 %, jak shrnuje tabulka 6.1. Graf 6.1 ukazuje rozdělení změn starobního důchodu v důsledku sdílení u mužů a žen. Pokud by se příjmy a doby pojištění během manželství sdílely, pak by při zvažovaném rozvodu ve 40 letech starobní důchody čtvrtiny žen vzrostly o více jak 8.9 %.

Tabulka 6.1: Procentní změna měsíčního starobního důchodu v důsledku sdílení u mužů a žen

	průměr	1. kvartil	medián	3. kvartil
Muži	-2.6%	-5.4%	-3.3%	-1.2%
Ženy	6.0%	1.2%	4.2%	8.9%

Graf 6.1: Rozdělení změny měsíčního starobního důchodu v důsledku sdílení u mužů a žen v procentech

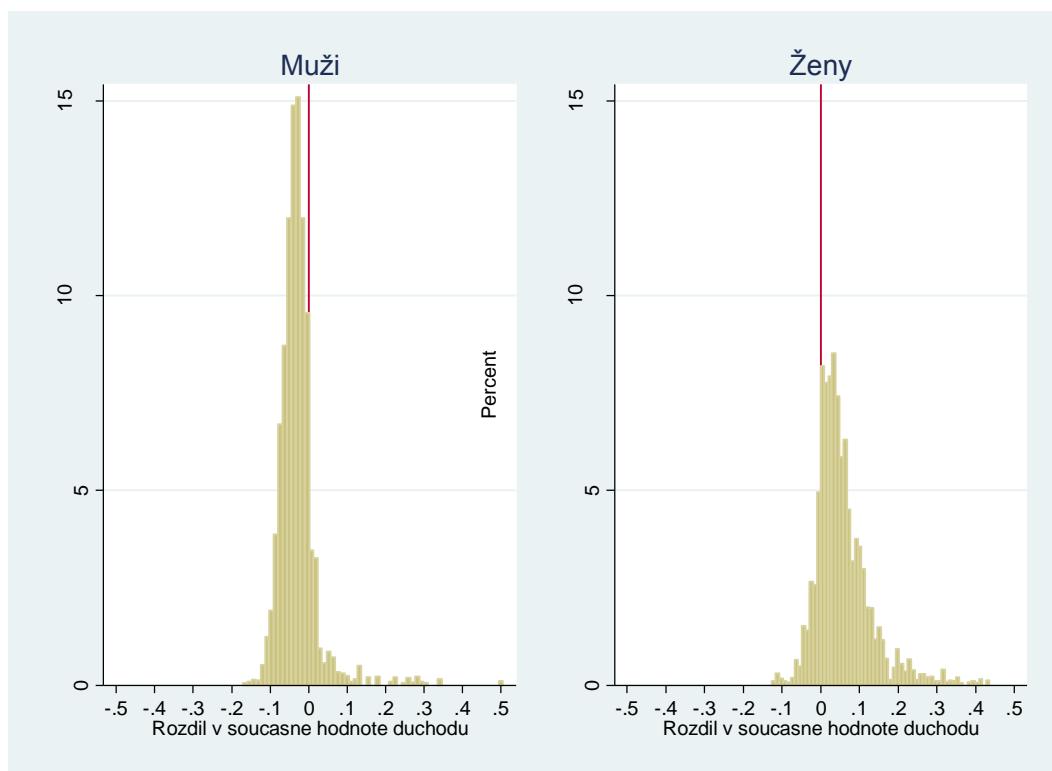

Tabulka a graf 6.2 ukazují dopad sdílení na čistou současnou hodnotu starobních důchodů mužů a žen.

Tabulka 6.2: Procentní změna čisté současné hodnoty starobních důchodů v důsledku sdílení

	průměr	25%	medián	75%
Muži	-2.6%	-5.4%	-3.3%	-1.2%
Ženy	6.0%	1.2%	4.2%	8.9%

Graf 6.2: Rozdělení relativních změn čisté současné hodnoty starobních důchodů v důsledku sdílení

Sdílení, jak ukazuje tato ilustrace, významně sblízuje starobní důchody manželů. Výše starobních důchodů manželů je tím bližší, čím déle trvalo jejich manželství. Starobní důchody manželů budou při použití sdílení identické, pokud manželství trvalo celou pracovní kariéru manželů¹⁵.

7. Závěr

Pracovní specializace manželů v rodinách jsou často rozdílné. Muži častěji pracují na trhu práce (zaměstnání či samostatná výdělečná činnost). Ženy naopak častěji vykonávají netržní formy práce jako je péče o děti a domácnost, starší rodiče a příbuzné. Zatímco tržní formy práce zakládají nárok na budoucí starobní důchod, netržní formy práce nikoliv.

V případě rozvodu dochází k vyrovnání majetkových poměrů a částečně i některých budoucích nákladů, například stanovením výživného. Avšak nedochází k vyrovnání nároků vůči státu na budoucí potenciální platby, jako jsou například starobní a další důchody, nebo dávky v nezaměstnanosti. Tyto nároky přitom vznikají pracovní činností manželů během manželství. Požadavek na dělbu odměn z práce během manželství, tedy i těch budoucích, lze odůvodnit následující argumentací: Manžel specializující se na netržní formy práce vytváří podmínky druhému manželovi pro jeho práci na trhu práce. První z manželů by tedy měl mít zajištěn podíl na veškerých odměnách za tuto práci, tedy nejen na okamžité mzdě, ale i na budoucích výnosech ve formě starobního důchodu. Tento nárok

¹⁵ Toto tvrzení platí za jistých předpokladů, které nejsou omezující zejména pro mladší muže a ženy.

pracujícího manžela získaný během manželství však, na rozdíl od ostatních forem odměn za práci, nepodléhá majetkovému vypořádání při rozvodu.

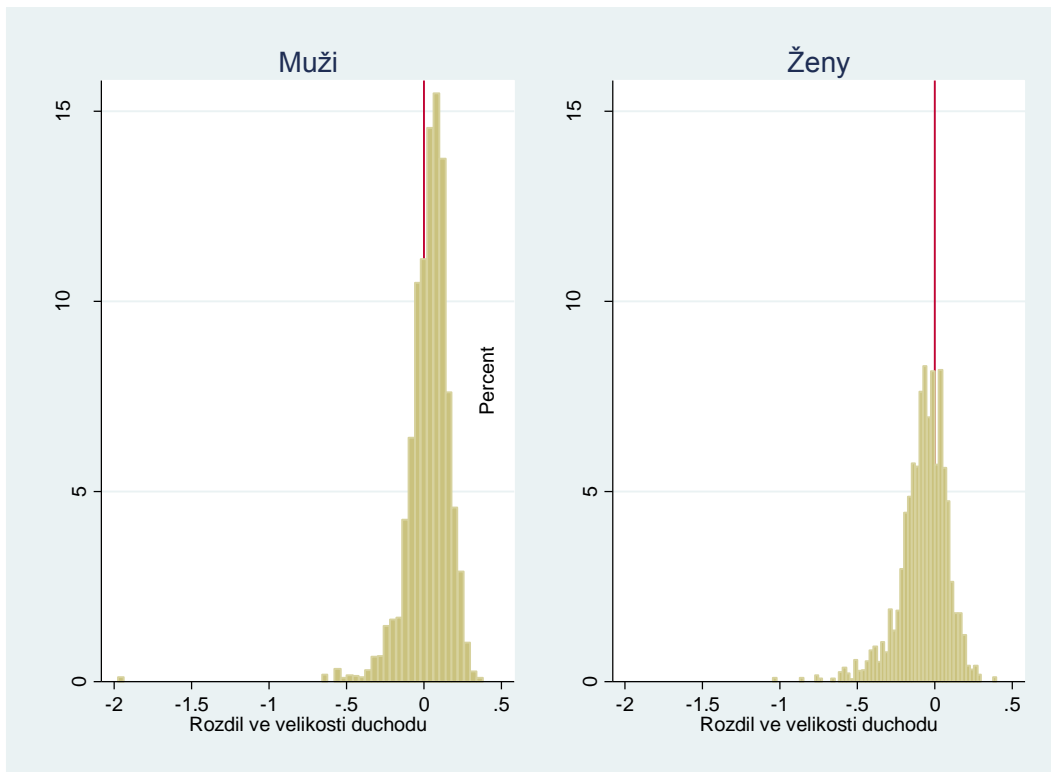
Naše analýza dopadů rozvodů založená na reprezentativním vzorku populace SILC Českého statistického úřadu ukazuje, že ženy v případě potenciálního rozvodu přijdou v průměru o měsíční příjem ve starobním důchodu v rozsahu 7.1 % jejich měsíčního starobního důchodu, jelikož rozvedení manželé nebudou sdílet své starobní důchody. Muži ze stejného důvodu naopak v průměru získají měsíční příjem v důchodu ve výši 2.9 % jejich měsíčního starobního důchodu. Tento rozdíl ve vlivu rozvodu na muže a ženy je způsoben vyššími průměrnými důchody mužů, který je dán jejich větší intenzitou zapojení do tržních forem práce.

Rozvedení manželé ztratí nárok na vdovský, respektive vdovecký důchod. Ztráta tohoto nároku dopadá relativně více na ženy, což je dáno jejich vyšší očekávanou délkou života a rozdílnou výší vdovských, respektive vdoveckých důchodů mužů a žen.

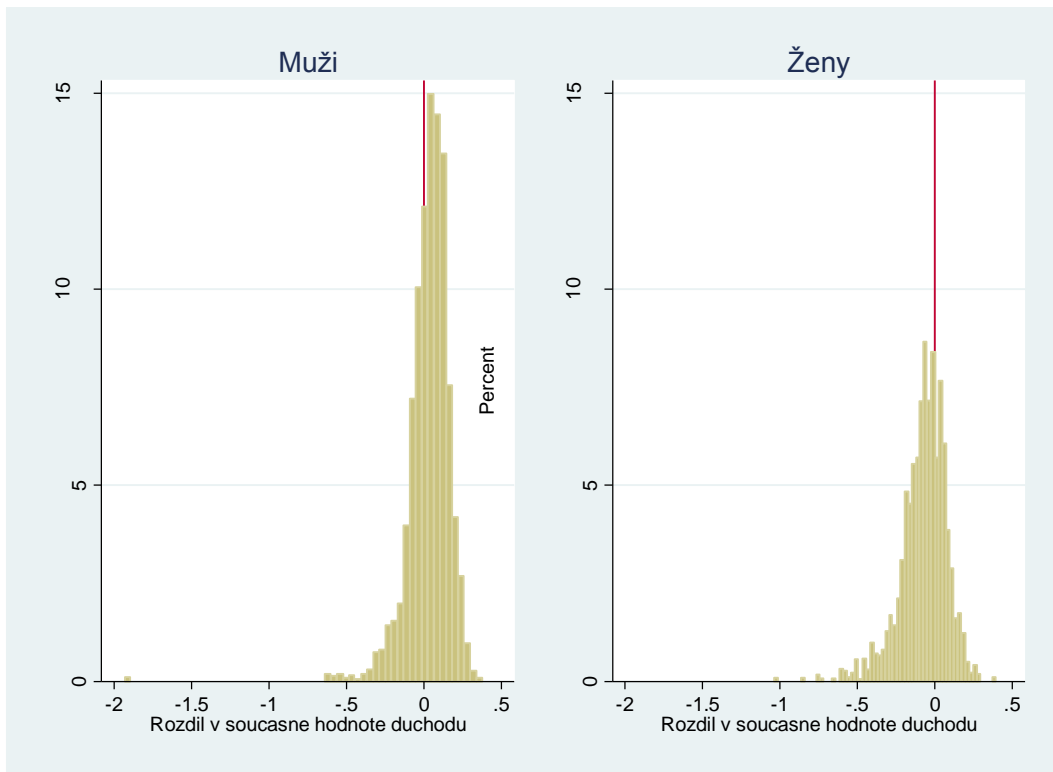
Zavedením manželského sdílení povinného důchodového pojištění by se dělba práce mezi manželi stala z pohledu důchodového pojištění irelevantní a oba manželé by si z manželství odnášeli stejný vklad do důchodového pojištění. Naše simulace pro případ potenciálních rozvodů ve 40 letech věku manželky ukazuje, že starobní důchod ženy by sdílením vzrostl v průměru o 6.0 % a starobní důchod muže klesl o 2.6 %.

Dodatek 1 – úplné histogramy změn měsíčních příjmů ve starobním důchodu v důsledku rozvodu

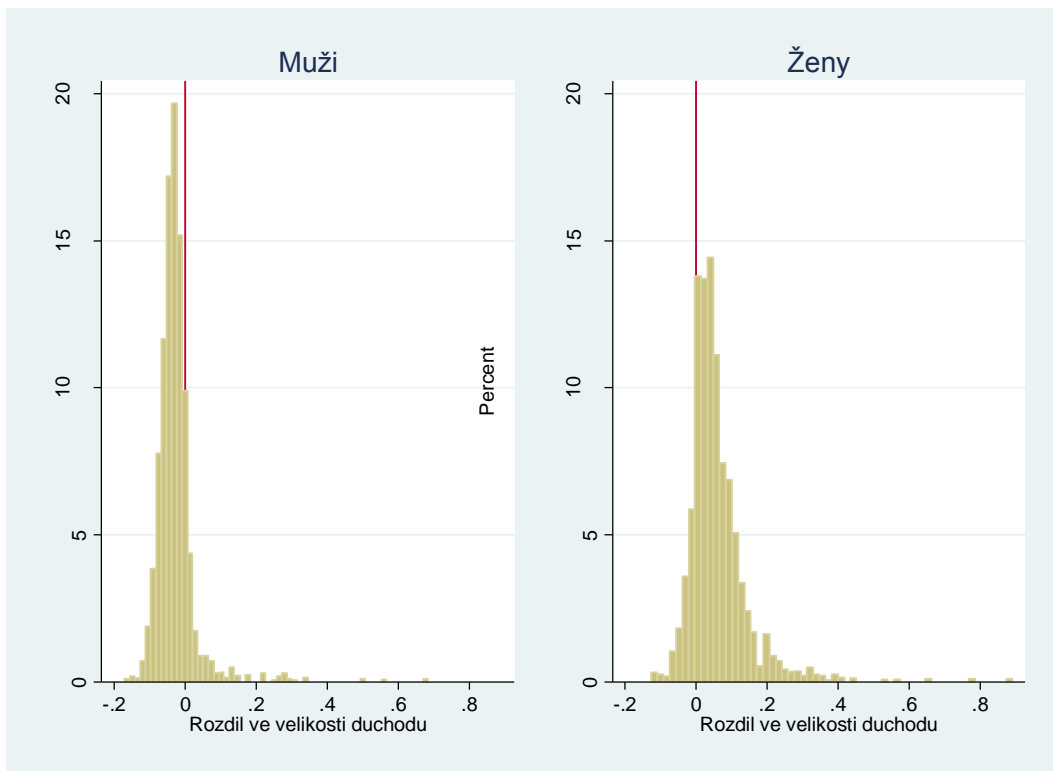
Graf D.1 Rozdělení změn měsíčních příjmů v důchodu v důsledku rozvodu u mužů a žen (normováno měsíčním starobním důchodem jednotlivce)

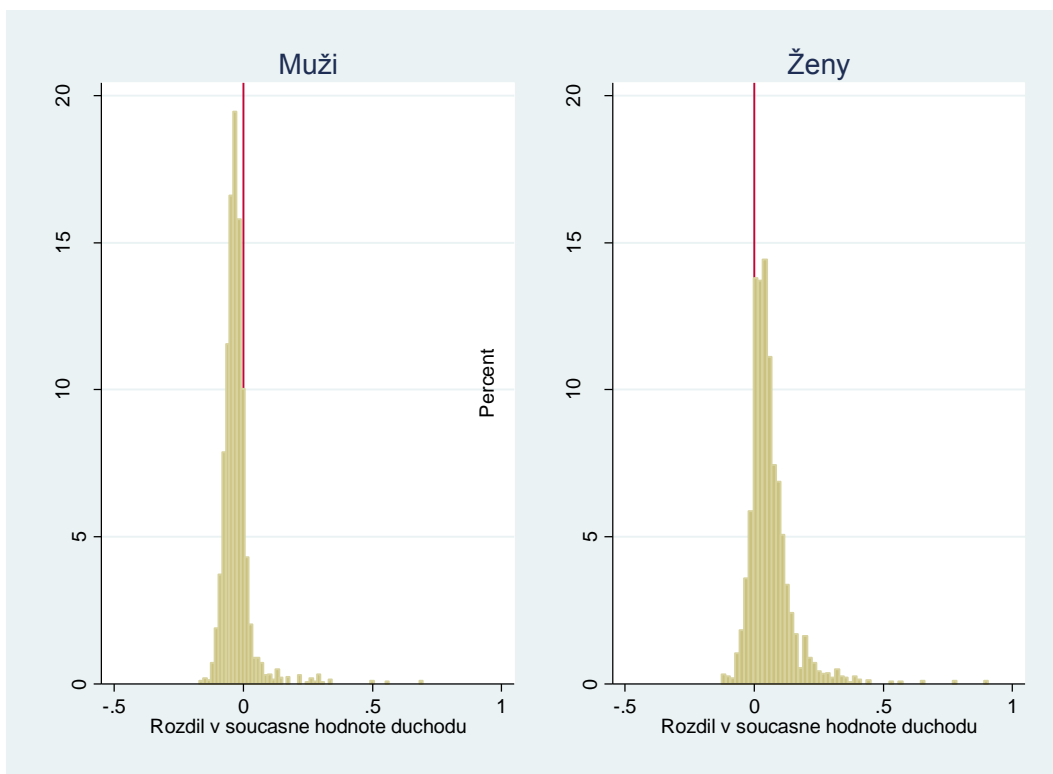
Graf D.2: Rozdělení změn čisté současné hodnoty příjmů v důchodu v důsledku absence sdílení starobních důchodů po rozvodu u mužů a žen (normováno čistou současnou hodnotou starobních důchodů jednotlivce)

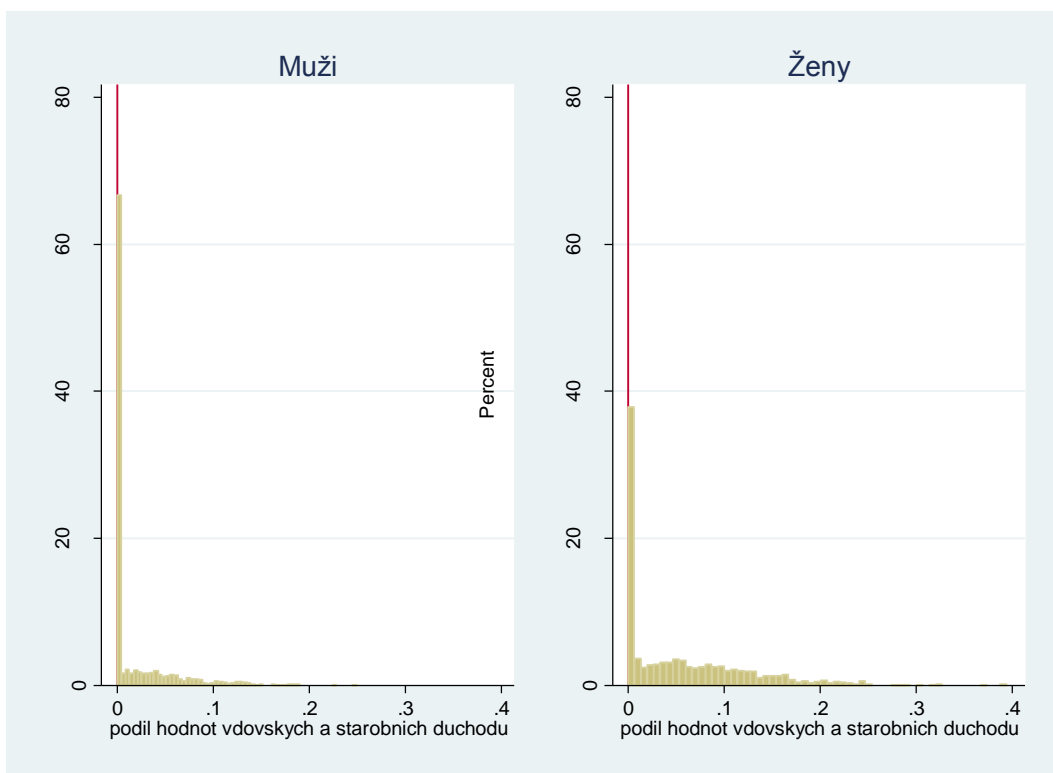
Graf D.3: Rozdělení relativních změn měsíčního starobního důchodu v důsledku sdílení u mužů a žen

Graf D.4: Rozdělení relativních změn čisté současné hodnoty starobních důchodů v důsledku sdílení

Graf D.5: Rozdělení velikosti poklesu příjmů v důchodu v důsledku ztráty nároku na vdovský důchod. Velikost poklesu je vyjádřena pomocí podílu čisté současné hodnoty vdovských důchodů a čisté současné hodnoty starobních důchodů v procentech

Dodatek 2 – Popis metodologie

Velikost dopadu rozvodu na příjmy obou manželů v důchodu

Ke kvantifikaci velikosti dopadů potenciálního rozvodu na příjmy jednotlivců používáme výběrové šetření SILC Českého statistického úřadu z roku 2011. Toto reprezentativní výběrové šetření poskytuje detailní informace o rodinném a pracovním stavu přibližně 20 000 jednotlivců v roce 2010 a 2011. Ve studii měříme dopad potenciální rozvodu a případné změny legislativy na důchodové příjmy jednotlivců, kteří byli v roce 2011 sezdáni, oba byli zaměstnáni/samostatně výdělečně činní a jejich mzda převyšovala tehdejší minimální mzdu.

Změna příjmů v důchodu je rovná rozdílu mezi (1) příjmy v důchodu, pokud nedojde k rozvodu a (2) příjmy v důchodu, pokud dojde k rozvodu. Pokud k rozvodu nedojde, předpokládáme, že starobní důchod každého z manželů je polovina starobních důchodů celé rodiny. Pokud k rozvodu dojde, pak je starobní důchod každého z rozvedených jeho standardně vypočtený starobní důchod. Velikost rozdílu kvantifikujeme pomocí dvou ukazatelů: změny měsíčních příjmů v důchodu v důsledku rozvodu a změny čisté současné hodnoty příjmů v důchodu v důsledku rozvodu. Ve výpočtu rozdílu ve měsíčním příjmu v důchodu používáme u každého jednotlivce starobní důchody z roku, kdy poprvé budou oba manželé pobírat důchod. To zajistí, že při konstrukci příjmu v důchodu v případě, kdy nedojde k rozvodu, sčítáme časově srovnatelné hodnoty.

Druhým používaným ukazatelem je změna čisté současné hodnoty příjmů v důchodu jednotlivce v důsledku rozvodu. Vypočteme čistou současnou hodnotu příjmů v důchodu jednotlivce, pokud (1) nedojde k rozvodu a (2) dojde k rozvodu. Čistá současná hodnota je dána výrazem:

$$NPV_i = \sum_{t=R}^T \frac{\pi(t|\text{vek, rok, pohlaví})}{(1+r)^{(t-\text{vek})}} B_i(t)$$

kde i značí 2 možné situace (dojde/nedojde k rozvodu) π je prognóza věkově a gendrově podmíněné pravděpodobnosti dožití se roku t , r je diskontní faktor a $B_i(t)$ je příjem v důchodu za situace i v kalendářním roce t .

Výpočet důchodů

Ve studii odhadujeme starobní důchody jednotlivců. Výpočet starobního důchodu jednotlivce se odvíjí od výše jeho „upravené průměrné mzdy“ a doby, po kterou byl účasten důchodového pojištění. Tato doba zahrnuje období zaměstnání, samostatné výdělečné činnosti, období rodičovské, částečně období nezaměstnanosti a studia. Všechny tyto doby pro každého jednotlivce zjistíme z jeho „pracovní historie“.

Pro výpočty doby pojištění je nutné nejdříve odhadnout pracovní statut všech jednotlivců v každém roce před rokem 2010 a po roce 2011 (pracovní statuty jednotlivců pro roky 2010 a 2011 obsahuje databáze SILC 2011). Ve studii rozeznáváme tři pracovní statuty: pracující / nezaměstnaný / neaktivní. Pro vytvoření pracovního statutu každého jednotlivce pro každý rok před rokem 2010 využijeme o nich dostupné údaje ve výběrovém šetření SILC: věk prvního zaměstnání, počet odpracovaných let, počet nezaopatřených dětí v domácnosti a věku. Z těchto údajů u každého jednotlivce víme, kolik let v minulosti pracoval a můžeme odhadnout, ve kterých obdobích tyto roky práce mohl získat. Roky práce do těchto období u každého jednotlivce přiřadíme podle historických věkem a pohlavím

podmíněných pravděpodobností zaměstnanosti a plodnosti. Jinými slovy (1) přiřadíme status práce kalendářnímu roku, kdy měl jednotlivec nejvyšší pravděpodobnost zaměstnanosti a nebyl na rodičovské dovolené, pokud je počet odpracovaných let vyšší než nula, (2) pokud je počet odpracovaných let vyšší než jedna, pak přiřadíme statut práce kalendářnímu roku, kdy měl jednotlivec druhou nejvyšší pravděpodobnost zaměstnanosti a nebyl na rodičovské dovolené, (3) pokud je počet odpracovaných let vyšší než dva, pak přiřadíme statut práce kalendářnímu roku, kdy měl jednotlivec třetí nejvyšší pravděpodobnost zaměstnanosti a nebyl na rodičovské dovolené, a takto pokračujeme dokud nepřiřadíme pracovní statut všem kalendářním rokům před rokem 2010.

O pracovním statutu jednotlivců po roce 2011 nemáme žádné informace, proto ho simulujeme. K tomu využíváme prognózu Ministerstva práce a sociálních věcí obsahující pravděpodobnosti zaměstnanosti a míry participace na trhu práce, které jsou podmíněny věkem a pohlavím. U žen je pracovní statut dán též případnou rodičovskou dovolenou spadající do daného kalendářního roku. Rodičovská dovolená je v našem modelu vždy tříletá a její načasování je dáno prognózou věkově podmíněných měr plodnosti.

Dále je nutné pro každého pracujícího jednotlivce určit typ pracovní činnosti v jednotlivých letech. Rozeznáváme 2 typy pracovní činnosti: zaměstnání a samostatnou výdělečnou činnost. Pracovní činnost v každém roce je určena pracovní činností v minulém roce a věkem a pohlavím podmíněnými pravděpodobnostmi přechodu mezi pracovními činnostmi. Tyto pravděpodobnosti jsou založeny na prognóze Ministerstva práce a sociálních věcí.

Výpočet „upraveného průměrného výdělku“ jednotlivce při výpočtu starobního důchodu se opírá o jeho vytvořenou pracovní historii a mzdový profil. Mzdové profily odhadujeme z průřezových dat databáze SILC, používáme k tomu hrubou roční mzdu jednotlivce, jeho věk, pohlaví a nejvyšší dosažené vzdělání. Nejdříve odhadneme typický mzdový profil mužů a žen se čtyřmi základními úrovněmi vzdělání (základní, střední bez maturity, střední s maturitou a vysokoškolské). Mzdy v jednotlivých letech typického mzdového profilu muže nebo ženy s danou úrovní vzdělání jsou dány následující rovnicí:

$$mzda_t = \alpha_0 + \alpha_1 vek_t + \alpha_2 vek_t^2$$

kde t značí kalendářní rok a alfy jsou odhady získané z databáze SILC. Mzdový profil jednotlivce pak získáme indexací mzdového profilu odpovídající skupiny: (a) podílem současné hrubé mzdy jednotlivce a věkově odpovídající hrubé mzdy relevantní skupiny a (b) růstem nominálních mezd. Násobení podílem mezd jednotlivce a skupiny individualizuje vývoj mezd skupiny pro každého jednotlivce. Násobení růstem mezd zohledňuje očekávaný růst mezd v ekonomice. V našem odhadu očekáváme 1.5 procentní roční reálný růst mezd a 2 procentní inflaci.¹⁶ Mzdový profil jednotlivce je tedy dán následujícím vztahem:

$$mzda_{j,t} = \frac{mzda_{j,T}}{mzda_{s,T}} mzda_{s,t} * 1.035^{t-T}$$

kde mzdy z jednotlivcova profilu jsou značeny indexem j , mzdy ze mzdového profilu odpovídající skupiny jsou značeny indexem s , současný kalendářní rok je označen T , jakýkoli jiný rok pak t .

¹⁶Očekávaný reálný růst mezd je dán průměrným očekávaným reálným růstem mezd za období 2015 – 2060 dle prognózy Ministerstva práce a sociálních věcí. Výše inflace je odvozena od inflačního cíle České národní banky.

Do výpočtu vstupují mzdy, respektive vyměřovací základy z rozhodného období, kdy byl jednotlivec zaměstnán nebo samostatně výdělečně činný. Mzdy z jednotlivých let rozhodného období jsou převedeny na nominální mzdy posledního celého kalendářního roku před odchodem do důchodu pomocí koeficientů nárůstu všeobecného výpočtového základu (knvvz). Ty se odvíjí od současných knvvz a očekávaného růstu mezd. „Upravená průměrná mzda“ jednotlivce je pak průměrnou měsíční mzdou za rozhodné období, která je upravena o prvky solidarity. Velikost solidarity se odvíjí od průměrné mzdy v České republice v roce před odchodem jednotlivce do důchodu. Tu pro budoucí léta určíme pomocí současné průměrné nominální mzdy v České republice a očekávaného 3.5 procentního nominálního růstu mezd.

Konečně starobní důchod je součtem fixní a procentní části. Fixní část se určuje podle mzdy v České republice v roce před odchodem jednotlivce do důchodu. Tu odhadujeme z očekávaného růstu průměrné mzdy v České republice. Procentní část je dána součinem dříve popsánoho „upraveného průměrného výdělku“, doby účasti na důchodovém pojištění a 1.5 procenta. Ve studii neuvažujeme vliv II. pilíře na velikost potenciálních dopadů rozvodů na příjmy. V modelu předpokládáme valorizaci na zákonem dané úrovni. Ta se odvíjí od reálného růstu mezd v České republice a inflace.

Literatura:

Balász, E. (2012), "The Impact of Changes in Second Pension Pillars on Public Finances in Central and Eastern Europe", OECD Working Papers, No.942, OECD Publishing.

Beblavý, M. (2011), "Why has the crisis been bad for private pensions, but good for the flat tax? The sustainability of 'neoliberal' reforms in the new EU member states", CEPS Working Document, October 2011.

Burcin, B. a T. Kučera (2010), "Prognóza populačního vývoje České republiky na období 2008–2070," MPSV, http://www.mpsv.cz/files/clanky/8842/Prognoza_2010.pdf.

Český statistický úřad (2011), "Vybrané údaje o sociálním zabezpečení 1. pololetí 2011".

European Commission (2012), "The 2012 Ageing Report: Economic and budgetary projections for the 27 EU member states". European Economy 2/2012.

European Commission (2010), "Joint Report on Pensions," Commission Staff Working Document, Brussels, May 2010.

Schneider, O. (2009), "Political Economy of Pension Reforms in Europe," Czech Journal of Economics and Finance - Finance a úvěr, 2009/4, pp.280-298.

Schneider, O. (2011), "Penzijní dluh – Břímě mladých," IDEA Praha, květen 2011.

Schneider, O. (2012) „ Jaký důchod nás čeká? Alternativy vývoje státního průběžného důchodového systému“, IDEA Praha, říjen 2012.

Schneider, Dušek (2011), "Poplatky penzijních fondů: Komentář", IDEA Praha, květen 2011.

Šatava, J. a O. Schneider, (2012), "Český důchodový systém na rozcestí: Pro koho je výhodný přechod do II. pilíře", IDEA Praha, říjen 2012.

Šatava, J. a O. Schneider (2013), "Dopady reforem I. Důchodového pilíře po roce 1996 na starobní důchody jednotlivců," IDEA Praha, květen 2013.

Šatava, J. a O. Schneider (2013), "Důchodový systém: Scénáře vývoje," IDEA Praha, květen 2013.

Simmonovitz (2011), "The Mandatory Private Pension Pillar in Hungary: An Obituary," International Social Security Review, Vol. 64, Issue 3, pp. 81-98, 2011.